

Tímarit um uppeldi og menntun / Icelandic Journal of Education | 33(4), 2024, 55-74
Sérít um leikskólastarf, tileinkað dr. Guðrúnu Öldu Harðardóttur leikskólakennara
HELENA SJØRUP EIRÍKSDÓTTIR | HEILSULEIKSKÓLINN KRÓGABÓL
ANNA ELÍSA HREIÐARSDÓTTIR | HÁSKÓLINN Á AKUREYRI
<https://doi.org/10.24270/tuom.2024.33.4>

ATHUGANIR OG SKRÁNINGAR Í LEIKSKÓLANUM

Athuganir og skráningar eru hugtök sem eru notuð yfir aðferðir við að safna markvisst gögnum í leikskólastarfi. Um er að ræða leiðir til að afla upplýsinga um nám, þroska og líðan barna svo dæmi séu tekin. Sumar leiðir við athuganir og skráningar eru staðlaðar en aðrar opnari, allt eftir því hvaða hugmyndafræði liggur að baki og að hvaða markmiði er stefnt. Í rannsókninni sem hér er kynnt var lögð spurningakönnun fyrir starfsfólk leikskóla til að fá skýrari sýn á það hvaða leiðir eru notaðar við skráningar og athuganir og hvernig þær eru nýttar í starfinu. Niðurstöður sýna að algengustu aðferðirnar eru atferlisathuganir og uppeldisfræðileg skráning. Staðlaðar leiðir þykja fljótlegri og gefa góða raun og starfsfólk finnur fyrir þrýstingi á að nota þær frekar en opnari aðferðir. Einnig kemur skýrt fram að margt í leikskólastarfinu virðist hindra að athuganir og skráningar fari fram, svo sem mannekla og álag, en almennt segist starfsfólk nota athuganir og skráningar töluvert til að bæta nám og líðan barna.

Efnisorð: leikskóli, athuganir, skráningar, starfshættir leikskóla, starfsfólk leikskóla

INNGANGUR

Athuganir hafa verið þáttur í námi íslenskra leikskólakennara nánast frá upphafi námsins hér á landi (Valborg Sigurðardóttir, 1998) og opinber áhersla hefur verið lögð á þær frá því að fyrsta aðalnámskrá leikskóla kom út (Menntamálaráðuneytið, 1985). Eitt af hlutverkum leikskólakennara er að skapa börnum hvetjandi námsumhverfi og styðja nám þeirra á margvíslegan hátt í gegnum leik. Þeir þurfa að hafa hæfni til að geta lagt mat á framfarir og stöðu barna (lög um menntun, hæfni og ráðningu kennara og skólustjórnenda við leikskóla, grunnskóla og framhaldsskóla nr. 95/2019; Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012). Til að geta veitt börnum nauðsynlegan stuðning þarf leikskólakennari að þekkja hvert og eitt barn vel, hvar það stendur í þroska, áhuga þess og hæfni, veikleika jafnt sem styrkleika. Alla þessa þekkingu getur leikskólakennarinn fengið með því að gera athuganir á leik og iðju barna og skrá hjá sér (Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir og Jóhanna Einarsdóttir, 2012). Einnig geta athuganir verið uppspretta upplýsinga til að þróa og innleiða námskrá þar sem tekið er mið af hæfni, áhuga og styrkleikum barna (Dahlberg o.fl., 2013).

Upplýsingaöflun sem þessi felur í sér að skipuleggja, skrá, meta og ígrunda nám, þroska, áhugasvið, getu, þekkingu og velferð barnanna og er leikskólum ætlað að þróa eigið vinnulag og velja aðferðir sem þeir telja að henti til þessa (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012). Í skólaumhverfi ungra barna er rætt um þrjár aðferðir við að safna upplýsingum/gögnum um þroska, nám og líðan barna. Þær eru athuganir (e. observation), skráningar (e. documentation) og mat (e. assessment) (Peterson og Elam, 2020). Peterson og Elam (2020) skilgreina athuganir sem það sem starfsfólk gerir dagsdaglega til að fylgjast með börnum og vilja meina að þær geti bæði verið formlegar og óformlegar, skipulagðar eða ekki. Skráningar eru fastari í forminu og skipulagðar, tilgangur þeirra getur verið þröngt afmarkaður, svo sem að skoða tiltekna hegðun, færni eða getu, til dæmis með tékklistum (Forman og Fyfe, 2012). Skráningum er ætlað að efla skilning starfsfólks á því hvernig börn hugsa og læra eða til að gefa börnunum rödd (de Souse, 2019; Kuzminove o.fl., 2020). Barnvænar matsaðferðir (e. child-friendly assessment) er tegund af mati sem á að stuðla að aukinni aðkomu barna að námi sínu. Þá eru samskipti barna skoðuð, hvað þau geta gert með öðrum og með stuðningi annarra ásamt því hvað þau vita og þekkja (Brooker, 2008). Samkvæmt Palaiologou (2016) er tiltekinn munur á athugunum og mati (e. assessment), mat er líklegt til að miða að afmarkaðri niðurstöðu á meðan athuganir eru gerðar með opnari huga og ekki er búist við fyrirfram gefinni niðurstöðu. Puspita og Suyatno (2020) segja athuganir í auknum mæli viðurkenndar sem leið að mati og þær geti verið skipulagðar eða gerðar undirbúningslaust í daglegu starfi.

Ákveðinn greinarmunur er gerður á athugunum og atferlisathugunum (e. child observation). Atferlisathuganir eru oftast notaðar í þeim tilgangi að meta þroska barna miðað við ákveðna staðla og skilgreina hvaða hæfni börnin eiga að búa yfir á ákveðnum aldri. Það er ekki endilega námsferill barna sem er í brennidepli, heldur hugmyndir um flokkun og skiptingu barna í hópa í tengslum við tilsett námsmarkmið (Dahlberg o.fl., 2013). Aðferðir við atferlisathuganir eru fjölbreyttar, svo sem áhorf, hlustun, skráning og greining á orðum og athöfnum barna þegar þau eiga í samskiptum við annað fólk í kringum sig og umhverfið (SafetyCulture, 2024).

Athuganir krefjast undirbúnings- og rannsóknarvinnu sem og þróunar og líta má svo á að þær séu lykilkþáttur þegar kemur að því að finna út hvernig á að skipuleggja nám og kennslu og meta slíkt (Percival, 2010). Að lokinni skráningu og greiningu á orðum og athöfnum barnanna fer fram ákveðin kóðun og ígrundun þar sem gerð er nákvæm grein fyrir því sem gerðist á meðan athugunin átti sér stað og það greint og túlkað (Neaum, 2016).

Öllum aðferðum við athuganir og skráningar fylgja vissar takmarkanir og áskoranir sem mikilvægt er að hafa í huga. Helstu áskoranirnar eru að fanga það sem á sér stað í raun og veru og því eru endurteknar athuganir eða notkun fjölbreyttra leiða mikilvægar (Palaiologou, 2016). Ef búið er að gera nokkrar athuganir er hægt að bera þær saman með því að líta til baka, ígrunda og meta hvaða nám hefur farið fram (Dewey, 1938). Önnur stór áskorun er tímaskortur. Fyfe (2012) segir að það krefjist tíma að framkvæma athuganir, skrá, vinna úr þeim og ígrunda þær, sbr. niðurstöður rannsóknar Bergþóru F. Einarsdóttur og Margrétar S. Björnsdóttur (2020) þar sem fram kom að löng viðvera með börnum og lítill undirbúningur býður ekki upp á mikið svigrúm til ígrundunar og úrvinnslu skráninga. Bæði skráningar og ígrundun krefjast undirbúnings, þolinmæði, samvinnu starfsfólks og tíma (Buldu, 2010; Daniél Steingrímsson og Kristín Karlsdóttir, 2020).

Markmið rannsóknarinnar var að fá skýrari sýn á það hvaða aðferðir eru notaðar við skráningar og athuganir í leikskólum, hvernig er unnið með þær og hverjir sjá helst um framkvæmdina. Rannsóknarspurningin var: Hvaða leiðir nota starfsmenn leikskóla við skráningar og athuganir í starfi sínu með börnum? Einnig voru eftirfarandi undirspurningar hafðar til hliðsjónar: Í hvaða samhengi nota leikskólar aðferðirnar? Hvað er gert við niðurstöður skráninga og athugana í leikskólum og hverjir sjá helst um þær?

AÐFERÐIR VIÐ ATHUGANIR OG SKRÁNINGAR

Þróaðar hafa verið leiðir við athuganir og skráningar með börnum á leikskólaaldri og Palaiologou (2016) segir uppeldisfræðilega skráningu, mósaíkaðferðina og námssögur vera þær þrjár aðferðir sem mest séu notaðar í leikskólum, en allar eru þær þekktar hér á landi. Þær eru opnar og huglægar, þar sem kennarar túlka reynslu barna í gegnum skráningarnar (Dahlberg o.fl., 2013). Lengsta sögu á aðferðin uppeldisfræðileg skráning (e. pedagogical documentation) sem var þróuð innan Reggio Emilia (RE) hugmyndafræðinnar en aðferðin er einnig notuð í leikskólum sem starfa eftir öðrum stefnum og hugmyndafræði. Hún á uppruna sinn í ákalli foreldra um lýðræði fyrir börn sín. Guðrún Alda Harðardóttir (2001, 2016) er meðal þeirra sem kynntu og þróðu nálgunina hér á landi í starfi sínu í leikskólanum Marbakka (1986), fyrsta leikskólanum sem starfaði í anda RE á Íslandi, leikskólanum Aðalþingi og síðar við kennslu í Háskólanum á Akureyri, en Guðrún Alda vann að mótun leikskólakennarafræða við skólann. Tilgangur uppeldisfræðilegrar skráningar er að fá börn til að tjá hugmyndir sínar og leiða námsferlið eftir eigin áhugasviði. Skráningarferlið er síendurtekið ferli, margþætt nálgun sem miðar að því að skapa sameiginlegan skilning, virða réttindi einstakra barna, viðurkenna að börn eignu sér eigið nám, raungera sameiginlega ábyrgð og gefa rödd í námi fyrir alla (Guðrún Alda Harðardóttir og Kristján Kristjánsson, 2012). Í skráningarferlinu fer fram val á athugun og hjálpartækjum, skráningunni sjálfri, hlustun og afritun, viðbrögð við innihaldi skráninga og túlkun. Í framhaldi af því setur kennari fram spurningar og tilgátur, fyrst einn og síðan með öðrum. Út frá því er ákveðið hverju á að miðla áfram til annarra úr skráningunni og hvert næsta skref verður (Guðrún Alda Harðardóttir, 2001).

Mósaíkaðferðin (e. mosaic approach) er þróuð af Alison Clark og Peter Moss (2011) í Bretlandi sem verkfæri til að draga fram styrkleika ungra barna og fjölbreytta tjáningu þeirra. Markmiðið er að virkja börn og styðja þau sem þátttakendur sem tjá skoðanir sínar og viðhorf til að hafa áhrif á og móta umhverfi sitt (Sara M. Ólafsdóttir og Svanborg R. Jónsdóttir, 2016). Í mósaíkaðferðinni eru notaðar fjölbreyttar aðferðir sem mynda eina heild að lokum, líkt og mósaík. Fram fer gagnasöfnun í daglegum athöfnum með athugunum á leik og starfi, skriflegum skráningum, teikningum, ljósmyndum, myndbandsupptökum, viðtölum og samtölum við börnin, á milli barna og viðtölum við foreldra og/eða kennara (Clark, 2020; Clark og Moss, 2011).

Námssögur (e. learning stories) er aðferð sem þróuð var á Nýja-Sjálandi út frá námsskránni, Te Whāriki. Í námsskránni er lögð áhersla á nám sem opin og gagnkvæm tengsl við fólk, staði og hluti (Carr og Lee, 2019a). Markmið námsskrárinnar eru margræð og fjölbreytt þar sem áhersla er lögð á færni-, þekkingar-, tilfinninga- og félagslega þætti og að

þróa nýjar leiðir til að meta námsferli barna og hvernig þau þróa þætti á borð við færni og þekkingu og það í samvinnu við önnur börn og fullorðna (Carr og Lee, 2019b; Kristín Karlsdóttir og Anna Magnea Hreinsdóttir, 2015; Kristín Karlsdóttir og Bryndís Garðarsdóttir, 2008). Námsögur veita tækifæri til að sjá börnin í öðru ljósi, hvernig starfsfólk háttar samskiptum við börnin og hvernig samskiptin eru á milli barnanna og það eykur um leið skilning á ástæðum fyrir athöfnum þeirra (Kristín Karlsdóttir o.fl., 2020). Þær geta vakið áhuga foreldra á því sem börnin þeirra eru að fást við dagsdaglega í leikskólanum og jafnframt aukið foreldrasamstarf þar sem þær hvetja foreldra til að deila með starfsfólki því sem börnin upplifa utan leikskólans (Kuzminove o.fl., 2020).

Heilsubók barnsins er íslensk aðferð sem snýst um skráningu á færni og þroska barna í tengslum við markmið Heilsustefnunnar en hugmyndasmiður hennar er Unnur Stefánsdóttir (Arndís Ásta Gestsdóttir o.fl., 1998; Guðlaug Sjöfn Jónsdóttir, 2006). Markmið heilsustefnunnar er að stuðla að aukinni heilsuefningu innan leikskólasamfélagsins þar sem áhersla er lögð á hreyfingu, næringu og sköpun (Guðlaug Sjöfn Jónsdóttir, 2006). Við upphaf skólagöngu í heilsuleikskóla fær hvert barn úthlutað sinni Heilsubók sem fylgir barninu þann tíma sem það er í leikskólanum. Bókin inniheldur skráningarblöð um færni og þroska barnsins og ýmsar upplýsingar tengdar því. Heilsubókin virkar einnig sem gæðamatskvarði á starf heilsuleikskóla (Samtök heilsuleikskóla, 2013; Unnur Stefánsdóttir, 2009).

Aðrar aðferðir og leiðir sem einnig eru notaðar við skráningar og mat eru til dæmis ljósmyndir og upptökur, matslistar, glósur og tékklistar. Ljósmyndir og upptökur eru leið til að lýsa athöfnum og/eða hegðun þar sem þær eru lifandi og raunverulegar. Í upptökum er hægt að sjá athafnir og hegðun án orða og eru þær oft notaðar með öðrum skráningaraðferðum til að efla skilning og auka þekkingu á meðan röð ljósmynda getur sýnt þroska og breytingar á leik eða færni barna yfir ákveðið tímabil (Palaiologou, 2016). Matslistar fela í sér skráningu á getu eða stöðu barna á tilteknum kvarða og flokkast undir áhorfsathuganir. Kvarðarnir eru ýmist myndrænir eða tölulegir. Listarnir eru staðlaðir og þar er verið að skrá atburði og hegðun barna áður en athafnir byrja, á meðan þær standa yfir eða eftir að þeim lýkur. Tilgangurinn er að skrá hegðun, aðild og þátttöku barna í ákveðnum athöfnum eða aðstæðum (Palaiologou, 2016).

Skráning í punktum felst í því að ritaðar eru setningar eða ein málsgrein. Aðferðina má nota sem hluta af athugunaraðferð og skráningarferli kennara þegar verið er að fylgjast með tilteknu barni. Skráningin fer fram eftir að atburður eða athöfn er yfirstaðin og er áhersla lögð á ákveðna hegðun sem barn sýnir, hvernig það háttar samskiptum við jafnaldr og hvernig það bregst við skyndilegum atburðum (Aussie Childcare Network, e.d.).

Tékklistar eru skipulagðir listar gerðir til að meta þekkingu, hæfni og færni barna. Í þeim felst flókin tækni sem krefst vandaðra vinnubragða (Neaum, 2016). Clark (2020) segir að það geti verið fljótlega að fylla þá út en að gera ítarlega athugun, þeir þykja vera „tímasparnaður“ þegar kröfur eru orðnar meiri um staðlaðar upplýsingar og vitneskju um börn.

Ferilmöppur (e. portfolios) eru skráningaraðferð sem gefur góða mynd af framvindu barna. Oftast er gerð mappa fyrir hvert barn þar sem ýmsum gögnum er safnað til að endurspeglar framvindu barnsins í þroska og námi yfir ákveðinn tíma, allt frá einu þema-verkefni yfir í skólaárið eða alla skólagöngu barns (Alaçam og Olgan, 2015). Mikilvægt

er að ferilmappa innihaldi upplýsingar sem hjálpa kennurum og foreldrum að „skilja og virða hvert barn sem hæfa og sterka einstaklinga í samfélagi sem þeim er umhugað um“ (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2013). Ferilmöppur geta haldið utan um gögn sem eru fengin með fjölbreyttum aðferðum.

Leikskólar nota fjölbreyttar aðferðir við framkvæmd skráninga og athugana. Misjafnt er eftir hugmyndafræði, stefnum og starfsháttum leikskóla hvort og hvernig þeir háttu skráningum og athugunum og í hversu miklum mæli. Skráningar og athuganir eru mikilvægur þáttur í leikskólastarfinu og markmiðið er alltaf að fá skýrari sýn á nám og þroska barna.

AÐFERÐ

Markmiðið með rannsókninni sem hér er fjallað um var að öðlast skýrari sýn á það hvaða aðferðir við athuganir og skráningar eru notaðar í íslenskum leikskólum, hvaða tilgangi þær þjóna og reynslu starfsfólks af framkvæmd þeirra.

Þátttakendur

Leitast var við að ná til starfsfólks leikskóla, bæði leikskólakennara og annarra sem starfa með börnum í leikskólaumhverfinu. Að vel athuguðu máli var ákveðið að nota samfélagsmiðilinn Facebook til að auglýsa eftir þátttakendum, annars vegar í hópi leikskólakennara, starfsmanna leikskóla og áhugafólks um leikskóla og hins vegar í faghópi leikskólakennara og leikskólakennaranema. Með þessari aðferð var hægt að ná til bæði leikskólakennara og annarra starfsmanna leikskóla óháð menntunarstigi.

Rannsóknnum þar sem samfélagsmiðlar eru notaðir sem leið til að ná til þátttakenda fjölgar jafnt og þétt, og samhliða eykst aðferðafræðileg þekking á sviðinu. Staksrud (2015) hefur einnig bent á að réttur fólks til þátttöku í rannsóknum skiptir máli, að það fái tækifæri til þátttöku ef það kys, og því sé mikilvægt að rannsakendur noti leiðir sem líklegar eru til að ná athygli ólíkra aldurshópa. Kayam og Hirsch (2012) segja fólk bregðast vel við spurningalistum á samfélagsmiðlum og Nolte, Shauver og Chung (2015) segja að spurningalistar á Facebook virki betur en aðrar leiðir, svo sem tölvupóstur, til að ná til fólks yngra en 40 ára, sama segja Fossheim og Ingierd (2015) og leiða má að því líkum að aldursviðmiðið hækki þegar frá líður. Svörum við þessari könnun var góð og flestir svarenda voru með meira en 20 ára starfsaldur.

Framkvæmd og úrvinnsla gagna

Spurningalisti fyrir rannsóknina var unninn í Zoho Survey sem er veflægt forrit þar sem gögn eru varin og vistuð í öruggu umhverfi. Forritið hentaði vel til að halda utan um spurningalistann, með góðu notendaviðmóti og gaf möguleika á að greina og meðhöndla gögnin í samræmi við tilgang rannsóknarinnar (Creswell, 2012).

Spurningar voru samdar sérstaklega fyrir rannsóknina og voru að stærstum hluta lokaðar spurningar með ákveðnum svarmöguleikum eða kvörðum. Sumum spurninganna var fylgt eftir með viðbótarmöguleika um annað sem svarendur vildu koma á framfæri

Þannig að þeir gátu fylgt svörum sínum eftir ef þeir kusu svo. Bakgrunnsspurningar voru sex talsins þar sem spurt var um menntun, starfsaldur, starfsheiti og stærð skóla. Þegar spurt var um starfsheiti voru valmöguleikar miðaðir við starfslýsingar Félags leikskólakennara (KÍ).

Spurningalistinn var í fimm liðum; 1) aðferðir við athuganir og skráningar, 2) þekking og þjálfun starfsfólks í athugunum og skráningum, 3) undirbúningur og framkvæmd athugana og skráninga, 4) úrvinnsla og notkun athugana og skráninga og 5) áskoranir og tækifæri við framkvæmd athugana og skráninga. Spurningalistinn var forþrifaður, lagaður og forþrifaður aftur áður en hann var lagður fyrir þátttakendur. Könnunin var opin í tvær vikur (20. nóvember til 4. desember 2019). Vonir voru bundnar við að ná 200 svörum, svörun fór fram úr væntingum og var heildarfjöldi svara 300 en eftir nánari skoðun stóðu eftir 249 heildstæð svör.

Siðferðileg atriði og álitamál

Við framkvæmd og úrvinnslu gagna var hugað að siðferðilegri ábyrgð, trúnaðar gætt um allar upplýsingar og þess gætt að eyða persónueinkennum eftir fremsta megni (Creswell, 2012; Sigurður Kristinsson, 2013). Einkum á það við um svör við opnum spurningum. Til að draga úr rekjanleika þátttakenda var bakgrunnsspurningunni um búsetu skipt gróflega niður á landshluta, m.a. vegna þess að menntunarsstig er mismunandi milli svæða og gæti því verið rekjanlegt.

Vefslóð leiddi þátttakendur inn á könnunina þar sem á forsíðu voru upplýsingar um rannsóknina, markmið og framkvæmd spurningalistans ásamt því að þátttakendur voru upplýstir um rétt sinn til að hætta þátttöku hvenær sem væri (Vísindasiðanefnd, 2014). Þar kom einnig fram að farið yrði með allar upplýsingar sem trúnaðarmál og unnið yrði á ábyrgan hátt með persónuupplýsingar þeirra ásamt því að tilkynnt var að farið væri að lögum um persónuvernd og vinnslu persónuupplýsinga (nr. 90/2018) og þátttakendur hvattir til að kynna sér þau.

NIÐURSTÖÐUR

Niðurstöður rannsóknarinnar byggjast á svörum 249 starfsmanna leikskóla við spurningalista. Fyrst er gerð grein fyrir bakgrunni svarenda og þá eru niðurstöður flokkaðar í fimm hluta sem eru: undirbúningur og framkvæmd, þekking og þjálfun leikskólastarfsfólks í athugunum og skráningum, úrvinnsla og notkun skráninga og athugana, aðferðir við athuganir og skráningar og tilgangur þeirra og áskoranir og tækifæri.

Bakgrunnur þátttakenda

Bakgrunnur svarenda var fjölbreyttur, en tæp 84% þátttakenda voru með einhvers konar háskólamenntun að baki, þar af 160 með leikskólakennaramenntun. Um 41% þátttakenda starfaði sem deildarstjórar, 19% sem leikskólastjórnenndur, 13% sem leiðbeinendur og 27% dreifðust á önnur stöðugildi.

Starfsaldur svarenda var áberandi hár, en tæp 30% þeirra höfðu starfað í 20 ár eða

lengur. Flestir störfuðu í leikskólum sem kalla má stærri skóla, en það eru skólar með fleiri en eina deild að jafnaði eða meira en 20 börn. Svörun eftir landshlutum endurspeglaði gróflega hlutfall starfsfólks leikskóla sem var búsett á svæðinu. Flestir þátttakendur voru búsettir á höfuðborgarsvæðinu þó svörun væri hlutfallslega hærri á landsbyggðinni miðað við heildarfjölda starfsfólks leikskóla á svæðinu.

Undirbúningur og framkvæmd athugana og skráninga

Samkvæmt svörum þátttakenda tók starfsfólk leikskóla, óháð menntunarstigi, almennt þátt í gerð athugana og skráninga um börnin, þó algengast væri að deildarstjórar, sérkennslustjórar og leikskólakennarar sinntu slíku. Um 40% þátttakenda sögðu að leiðbeinendur framkvæmdu skráningar og athuganir innan leikskólans. Einnig tóku skólástjórar virkan þátt í framkvæmd þeirra. Tilgangurinn með skráningum var oftast að læra um og skilja aðstæður barna og leggja drög að næstu skrefum í námi þeirra. Athygli vakti að af þeim rúmlega 8% sem sögðust aldrei taka þátt í athugunum og skráningum var stór hópur með aðra háskólamenntun en kennarafræði og nær helmingur í deildarstjórastöðu. Í nokkrum tilvikum sögðu þátttakendur að ekki væri gerð krafa um framkvæmd athugana og skráninga.

Engar kröfur gerðar um skráningar (nema bara að segja foreldrum hvernig gengur almennt og svo eru sendar ljósmyndir í hverri viku). Ef ég geri skráningar er það alltaf að eigin frumkvæði og svo fer skráningin bara í ferilmöppu en hún er ekkert notuð. Mjög fáir leikskólakennarar í leikskólanum þannig að flestir starfsmenn vita varla hvað skráningar eru.

Mögulega, eins og tilvitnunin gefur í skyn, var skortur á fagfólki ein af ástæðunum. Annar þátttakandi svaraði á þessa leið:

Ég fæ ekki tækifæri til að gera skráningar og athuganir þannig að hægt sé að vinna með þær í skipulagningu á áframhaldandi námi fyrir barn eða börn. Hér spilar kannski helst inn í að ég hef ekki undirbúningstíma en einnig virðist ekki vera metnaður fyrir því í hópi leikskólakennara og stjórnenda að nýta skráningar til að skipuleggja og undirbúa áframhaldandi nám barna.

Víða er ekki gerð krafa um að starfsfólk geri athuganir eða skráningar og virðist þá ekki skipta máli hvaða starfsheiti viðkomandi ber eða hvaða menntun hann hefur.

Þekking og þjálfun leikskólastarfsfólks í athugunum og skráningum

Flestallir þátttakendur sögðust hafa fengið einhverja þjálfun og/eða fræðslu til að gera athuganir og skráningar, flestir í námi sínu en einnig á námskeiðum. Í svörum kom fram að ríflega 16% þátttakenda völdu möguleikann á ekki við þegar spurt var hvaða aðferðir væru notaðar í þeirra skóla, óljóst er hvort lítið er þá um athuganir og skráningar í skólanum, hvort þátttakendur þekktu ekki nægilega til eða hvort þær eru á ábyrgð annarra í skólanum þar sem svarendur kusu að koma ekki með nánari útskýringu.

Niðurstöður sýndu að starfsfólk leikskóla þekkti til og notaði fjölbreyttar leiðir við athuganir og skráningar, algengustu leiðirnar voru atferlisathuganir og uppeldisfræðileg skráning, báðar með 64%. Atferlisathuganir þykja henta vel í aðstæðum þar sem þörf er

á að skoða einstaklinga sem eru með frávik í þroska eða hegðun, svo sem til að „greina frávikin og finna viðeigandi lausnir fyrir einstaklinga“ eins og einn svarenda orðaði það. Annar sagði að atferlisathuganir „hjálpa okkur að sjá í hvaða aðstæðum barnið á í vandræðum, t.d. sýnir óæskilega hegðun. Við getum þá unnið með að breyta aðstæðunum og/eða kenna barninu aðferðir við að læra að vera í þessum aðstæðum.“ Uppeldisfræðileg skráning þótti á hinn bóginn veita góða innsýn í það hvað væri að gerast innan barnahópsins og hvar áhugi barna lægi. Aðferðin veitti sýn á samskipti barna og hvernig nám þeirra færi fram. Hún gæfi færi á að nýta þekkinguna til að vinna með það sem þyrfti að efla og halda áfram að fylgjast vel með framförum og þekkingu barna en einnig til að skoða þá þætti sem gætu haft áhrif á hegðun þeirra og líðan. Tæp 43% þátttakenda notuðu námssögur en fæstir, eða tæp 5%, mósaíkaðferðina. Í tilviki námssagna voru rökin þau að aðferðin væri lítið notuð, ekki tæki allt starfsfólk þátt og hún þætti tímafrek. Einn þátttakandi lýsti því svo:

Það tekur tíma að skrá námssögur. Hún nýtist vel ef hún er skráð, hvort sem það er markvisst eða óvænt. En tíminn til að skrá er kannski ekki alltaf til staðar. Það er mesta vandamálið. En hún nýtist sæmilega. Væri til í að kunna VEL allar hinar og hafa fengið þjálfun í þeim.

Um 19% svarenda notuðu Heilsubók barnsins og þótti hún gefa góða mynd af stöðu og alhliða þroska barna. Hún færi „yfir nánast alla þá þætti sem skoða þarf reglulega, það er næring, sjálfshjálp, fín- og grófhreyfingar ásamt samskiptum og almennri líðan“. Sumir svarenda sögðu þó bókina að ákveðnu leyti takmarkaða og sem dæmi þyrfti að huga betur að skráningu á málþroska barna.

Niðurstöður sýndu að margir þátttakendur studdust við fjölbreyttar aðferðir til að skoða mætti þroska barna með meiri sanngirni. Svarendur töldu að allar aðferðir við athuganir og skráningar sýndu fram á hvað þyrfti að bæta og vinna með ásamt því að þær spönnuðu breitt svið. Einn þátttakandi orðaði það svona: „það er svo gott að styðjast við skráningar þegar maður er að ígrunda nám leikskólakarna“ og annar sagði: „þær krefjast þess að kennarar líti á aðgerðir barna á gagnrýnninn hátt og gefur kennara betri sýn á hvað hefur áhrif á aðgerðir barna“.

Úrvinnsla og notkun athugana og skráninga

Niðurstöður sýndu að þegar þátttakendur unnu úr skráningum og athugunum var misjafnt hvort þeir gerðu það einir eða í samvinnu við aðra leikskólakennara eða annað starfsfólk. Flestir þátttakendur gerðu hvort tveggja, en þó virðist sem samvinna við úrvinnslu sé algengari. Einn þátttakenda sagði um gildi skráninga, og átti þá sérstaklega við uppeldisfræðilega skráningu:

Skráning gerir nám barna sýnilegt okkur, barninu sjálfu, foreldrum og samfélaginu. Skráning er ekki bara athöfn að skrifa á blað og taka nokkrar myndir heldur eru skráningar afstaða til náms og barna. Ígrundun skráninga dýpkar sýn okkar á getu og hugmyndir barnsins og býr til ný sjónarhorn.

Þátttakendur notuðu niðurstöður og úrvinnslu skráninga og athugana á margvíslegan hátt. Í flestum tilvikum voru niðurstöður nýttar til að gera áætlanir fyrir tiltekin börn.

Þeir sem notuðu þær til annars voru ýmist að birta námsferil barna með myndum, sýna börnum sjálf sig í skráningum, kortleggja vanda sem þyrfti að bregðast við eða vinna að undirbúningi á inngripi, sérkennslu, stuðningi og/eða greiningarferli og beiðnum til sérfræðinga. Einnig kom fram að þær væru notaðar til að skoða grip, samskipti, samvinnu, styrkleika og áhugasvið barna og til að svara spurningalistum eins og TRAS. Sumir notuðu úrvinnslu og niðurstöður skráninga og athugana til að gera nám sýnilegra fyrir foreldrum, til að efla foreldrasamstarf, við upplýsingagjöf og kynningarefni á meðan aðrir notuðu þær til að velja og kaupa leikefni eða annan búnað. Eitthvað var um að kennarar nýttu þær til að meta starfið og til að endurspegla sig sjálfa sem kennara í starfi í gegnum myndbandsupptökur af skipulögðu starfi.

Aðferðir við athuganir og skráningar og tilgangur þeirra

Áberandi var að þátttakendur notuðu að miklu leyti sömu leiðir við athuganir og skráningar, eins og sjá má í eftirfarandi töflu.

Tafla 1

Leiðir við athuganir og skráningar

Leiðir	Hlutfall
Ferilmöppur	69%
Skráning á einstökum atvikum	64%
Ljósmyndir	62%
Skráning á tékklista	61%
Skráir hjá sér punkta í daglegu starfi	57%
Kvarðaskráning á getu eða stöðu barna (tékklistar)	56%
Myndbandsupptökur	44%
Skráning í dagbók, skráir ferðir barna um umhverfið, skráir tengslanet barna, menningarkort	<27%

Tilgangur athugana og skráninga virðist vera margvíslegur, félagsleg færni barna var það sem oftast var nefnt, greinilegt var að slík færni er talin mikilvæg undirstaða fyrir góða líðan barna. Einnig var hún sá þáttur sem flestir svarendur töldu mikilvægasta viðfangsefni athugana og skráninga, þó að áréttað væri að allir þroskaþættir væru mikilvægir vegna þess að þeir gæfu greinargóða mynd af börnum og þroskaferli þeirra.

Mikið samræmi var í svörum þátttakenda við því hvaða þætti þeir teldu mikilvægast að skrá hjá sér, eins og sjá má í töflu 2.

Tafla 2*Þættir sem er talið mikilvægt að skrá*

Leiðir	Hlutfall
Félagsfærni barns/barna	91%
Líðan barns/barna	83%
Alhliða þroski barns/barna	81%
Samskipti barns/barna	76%
Þátttaka í leik, tjáning barna/barns, leikur barns/barna	57–65%
Áhugasvið, hæfni, geta, virkni og skilningur barns/barna	43–54%
Parfir barna, hugmyndir barna, frumkvæði, lærdómsferli, sköpunarkraftur barns/barna og þekking barns	22–34%

Svarendum var tíðrætt um mikilvægi þess að hafa heildarsýn á barnið og að athuganir og skráningar væru leiðir til að fylgjast með og greina snemma þau atriði sem þyrfti að vinna með.

Skráningar ættu að mínu mati að gegna því hlutverki að hinn fullorðni geti áttað sig á getu barna og áhugasviði. Með því er hægt að nýta skráningar til að skipuleggja og undirbúa frekara áframhaldandi nám sem eltir áhugasvið barnanna. Einnig geta skráningar nýst fyrir kennara til að endurmeta eigin starfshætti.

Þá kom fram að þátttakendur notuðu skráningar og athuganir til að fylgjast með leik enda teldu þeir að nám færi meðal annars fram í gegnum félagsleg samskipti í leik. Fram kom að með því að fylgjast með væri hægt að sjá ef barn fylgdi ekki jafnöldrum sínum og þá gæti skilningur kennara aukist á þeim hvötum sem byggju að baki samskiptum innan barnahópsins. Þannig gætu kennarar hjálpað börnum að bregðast við þeim aðstæðum sem kæmu upp. Þá töluðu margir þátttakendur um að fylgjast með leik, þar sem nám færi fram í gegnum félagsleg samskipti í leik.

[Mér] finnst mikilvægast að skoða félagslega þætti barnanna. Leikurinn er mikilvægastur og [mér] finnst mjög mikilvægt að fylgjast með samskiptum þeirra í leiknum, hvort þau séu virk í að koma sér í leik og vera í félagslegum samskiptum við aðra.

Svarendur lögðu áherslu á að börnunum liði vel í leikskólanum og einn orðaði það þannig: „hræðilegt ef barni liði alltaf illa í leikskólanum. Ef barninu líður illa smitast það í alla hina þættina.“ Eftirfarandi svar dregur saman flest af því sem fram kom í máli annarra svarenda:

Ef barni líður illa þarf að finna út úr því og bæta. Mest um vert er fyrir einstaklinga að hafa

getu til að tjá sig og geta liðið vel innan um annað fólk, ekki bara í leik og svo grunnskólum. Þetta er óháð námsgetu og gáfnafori. Þegar líðan og virkni eru í góðu lagi gengur allt nám betur og vald einstaklingsins til að stjórna sínu námi og ná að taka leiðsögn eykst til muna. Ef mjög gáfuðum einstaklingi líður illa og funkerar ekki í samfélaginu er öll menntun til einskis. Að geta tjáð þarfir og óskir eru grundvallarþættir mannglegra samskipta, að þora að bera sig eftir björginni og sýna frumkvæði getur leitt til skapandi hugsunar og framkvæmda sem geta bjargað veröld þess einstaklings og mögulega veröldinni eins og hún leggur sig, fyrir okkur öll.

Samhljómur var meðal þátttakenda um að þegar börnum liði vel og þau ættu vini væri auðveldara að vinna með aðra þætti. Svarendur nefndu einnig mikilvægi þess að taka mið af hverju barni fyrir sig á meðan aðrir töldu mikilvægt að horft væri til barnahópsins en ekki til einstaklinga. Flestir voru þó sammála um að það þyrfti að einblína á styrkleika barns í stað veikleika og leyfa því að njóta á eigin forsendum.

Þátttakendur sem sögðu ljósmyndir og myndbandsupptökur vera góða leið til skráninga og athugana bentu á að með þeim væri hægt að fara yfir atburðarás aftur, skoða aðstæður og sjá eitthvað sem hefði annars farið fram hjá kennurum í daglegu starfi. Einn sagði: „Myndir segja svo mikið og auðvelt að átta sig á textanum þegar að myndir eru með. Gott að geta skoðað skráningarnar með börnunum og rætt við þau um þær.“ Með notkun ljósmynda í samræðum með börnum næðust fram skoðanir þeirra á því sem væri að gerast og hvað þau hefðu verið að hugsa. Einnig væri þá hægt að ígrunda með öðrum kennurum og í samtölum við foreldra um stöðu barnsins. Dæmi um slíkt svar var:

[Ég nota] ljósmyndaskráningar með lýsingu og ígrundun. Myndbönd (en ekki nóg að bara taka myndbandið – verður að skoða og ræða með samstarfsmönnum og foreldrum og börnum). Það er auðvelt og skemmtilegt að skoða myndir og myndbönd og þá sér maður oft eitthvað sem var ekki augljóst áður.

Það kom fram að myndbandsupptökur gerðu starfsfólki kleift að skoða hvort hegðun ætti sér ákveðið mynstur. Einnig kom fram að oft teldu þátttakendur að lítið bæri á því þegar verið væri að taka upp, sem væri kostur því það truflaði síður leik barna. Einn þátttakandi hafði þetta að segja:

Oft erfið að skrá nákvæmlega og því mikilvægt að vera stöðugt meðvitaður um einstaklingana í barnahópnum. Það getur verið gagnlegt að punkta hjá sér daglega það sem stendur upp úr og taka reglulega myndir, jafnvel myndbandsupptökur af því sem fer fram til að ígrunda starfið. Sjaldnast gefast þó tækifæri til að framkvæma þetta.

Þeir þátttakendur sem styðjast við dagbókarskrif sem skráningu segja að þau fari fram reglulega yfir daginn og í fjölbreyttum aðstæðum, það sé vegna þess að þá sjái kennarinn „tjáningu og samskipti barnanna og getur því betur metið hvar þau standa í mismunandi þroskaþáttum“. Þátttakendur sem styðjast við athuganir í tengslum við samverustundir gera það til að athuga hvort barn er að fylgjast með, skilur það sem fer fram, hvort það tekur virkan þátt, meðtekur fyrir mæli og getur svarað því sem spurt er um.

Ólíkar leiðir þykja henta best til að skrá mikilvæga þætti í þroska og hegðun barna. Í ljós kom að 41,5% svarenda þóttu matslistar góð leið til þess. Meðal þess sem þátttakendur nefndu voru: TRAS-skráning á málþroska ungra barna, Hljóm-2 sem er skimun til

að meta hljóðkerfis- og málmeðvitund barna, Íslenski smábarnalistinn sem er þroskalisti til að meta málþroska, hreyfiþroska og sjálfsbjörg ungra barna, Orðaskil – málþroskapróf, AAL-listinn sem er athugunarlisti fyrir atferli leikskólabarna, AEPS-listinn sem metur færni barna á sex þroskasviðum, ABLLS-R sem er einstaklingsáætlunargerð, MÍÓ stærðfræðin – einstaklingurinn – aðstæðurnar sem metur stærðfræðiþroska barna, EFI-2 málþroskaskimun og Íslenski þroskalistinn sem er þroskamát á barni. Rökin fyrir notkun þátttakenda á matslistum voru þau að þeir væru „frekar yfirgripsmiklir og ítarlegir“ eða eins og annar orðaði það „þessir listar gefa góða yfirsýn á þekkingu barna. Ef niðurstaða prófanna er ekki góð þá er hægt að byrja strax að vinna með þá þætti sem þarf.“ Tæp 14% nota TRAS, tæp 8% nota Hljóm-2 og um 6% AEPS-listann.

Það er ljóst að staðlaðir listar eru stór hluti þeirra tækja sem eru notuð við mat í leikskólastarfi þar sem tæpum 42% svarenda þykja þeir henta best til að skrá fyrirfram ákveðna þætti.

Áskoranir og tækifæri við athuganir og skráningar

Í niðurstöðunum kemur fram að það sem helst kemur í veg fyrir að athuganir og skráningar séu notaðar í starfi er tímaleysi, aðstæður í leikskólanum, vanþekking, óöryggi og loks mannekla/undirmönnun. Tímaleysi var algengast ástæðan, krafa væri um að setja annað í forgang, svo sem að fylla út margs konar þroskalista, og þá gæfist lítil tími til þess að undirbúa aðrar tegundir athugana. Jafnvel þó fólk gerði átak í skráningum og athugunum félli slíkt gjarnan um sjálft sig vegna þess að ekki gæfist tími til úrvinnslu:

Allur tíminn fer í almenna kennslu, foreldrasamskipti, einstaklingsnámskrár, starfsmannamál og athuganir á borð við TRAS og Hljóm-2. Það vantar aukinn tíma til þess að geta haft samráð um skráningar og í hvað það er verið að nota.

Tæplega þriðjungur þátttakenda sagði aðstæður í leikskólum koma í veg fyrir athuganir og skráningar og nefndi eril, álag á deildum, lítinn skilning hjá öðrum kennurum, verkefnafjöldi og of mikið skipulag. Skortur á fagfólki og of mörg börn á deild hefði sitt að segja, auk manneklu/undirmönnunar vegna veikinda eða annarrar fjarveru starfsfólks. Eins og einn svarenda orðar það er „lítið rými fyrir faglega og fræðilega umræðu. Einnig gefst lítil tími til að endurmeta starfshætti.“ Önnur atriði sem talin voru orsök þess að erfiðlega gengi að gera athuganir voru: skortur á samvinnu, skortur á undirbúningstíma, takmörkuð aðstaða og ör starfsmannavelta.

Fáir, eða um 5% þátttakenda, sögðu vanþekkingu eða óöryggi ástæðu þess að þeir gerðu ekki athuganir en á hinn bóginn vildu tæplega 45% þátttakenda fá meiri fræðslu um athuganir. Mannekla/undirmönnun kom í veg fyrir að athuganir væru gerðar að mati fjórðungs svarenda, eða eins og einn sagði „[það er] sjaldan sem nægur mannaflí er til staðar til að hægt sé að draga sig til hliðar og fylgjast með“. Það kom ítrekað fram í svörum þátttakenda að of mörg börn væru á deildum, of fátt starfsfólk, skortur væri á fagfólki og „menntun leikskólakennara nýtist ekki sem skyldi“ svo einn viðmælandinn féi að eiga hér lokaorðið.

UMRÆÐA

Starfsfólki leikskóla virðist samt að nota orðið skráningar sem samheiti við hugtakið athuganir eins og sjá má á svörum við opnum spurningum þar sem hugtakið kemur ítrekað fram. Slík notkun tónar við orðalag í aðalnámskrá leikskóla frá árinu 1999 (Menntamálaráðuneytið, 1999) þar sem hugtökin athuganir og skráningar eru notuð saman, þó athuganir komi oftast fyrir eitt og sér. Í námskránni 2012 (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012) koma bæði hugtökin fyrir með sambærilegum hætti en þó ekki saman, annað gjarnan tengt uppeldisfræðilegri skráningu þó ekki sé það algilt. Draga má þá ályktun að hugtakanotkun sé að þessu leyti óskýr eða ómótuð en nota megi orðið athuganir sem yfirheiti um opnar aðferðir við gagnaöflun í leikskólum en skráningar þá tengt þeirri aðferðafræði sem upprunnin er í hugmyndafræði RE.

Fjölbreyttar leiðir eru notaðar við skráningar og athuganir, ferilmöppur til að meta ýmsa þætti hjá börnunum og ljósmyndir til að fylgjast með þróun leiks. Skráningar á tékklistum þykja gagnlegar fyrir kennara til að meta hæfni, þekkingu og færni barna, skráningar í punktum til að bæta við upplýsingum og túlkun og matslistar þar sem þeir þykja ítarlegir og yfirgrípsmiklir. Allt eru þetta aðferðir þar sem verið er að athuga, skrá, túlka og ígrunda upplýsingar, m.a. um aðild, framfarir, hegðun, líðan, upplifanir, samskipti, stöðu, þarfir, þekkingu, þroska, þróun og síðast en ekki síst til að skipuleggja áframhaldandi nám fyrir tiltekið barn eða barnahóp (Aussie Childcare Network, e.d.; Lína Sigríður Hreiðarsdóttir, 2017; Neaum, 2016; Palaiologou, 2016). Notkun á Heilsubók barns helst í hendur við fjölda leikskóla sem vinna eftir heilsustefnunni en 23 leikskólar hafa slíka vottun (Heilsustefnan, e.d.). Þeir sem starfa í heilsuleikskóla eru skyldugir til að nota Heilsubókina þar sem hún er tengd hugmyndafræði heilsuleikskóla á meðan aðrir leikskólar velja sér sjálfir þær aðferðir sem þeir vilja nota. Má því segja að Heilsubókin sé sérstök að því leyti. Í Heilsubók er lögð áhersla á afmarkaða þætti tengda heilsu og líðan barna.

Niðurstöður sýna að uppeldisfræðileg skráning er vinsæl aðferð við athuganir. Aðferðin er talin gefa góða innsýn í barnahópinn, varpa ljósi á það hvar áhugi barna liggur, draga fram samskipti barna á milli og gefa starfsfólki möguleika á að sjá hvernig nám fer fram. Er skráning af þessu tagi talin góð leið til að skoða þætti sem geta haft áhrif á hegðun og líðan barna, það er að segja umhverfið, samfélagið og fólkið í kringum þau. Þátttakendur segja að með því að ígrunda skráningar af þessu tagi sé verið að dýpka sýn á getu og hugmyndir barna og búa til ný sjónarhorn. Guðrún Alda Harðardóttir og Kristján Kristjánsson (2012) taka í sama streng og segja að það eigi að skoða börn í þeirra umhverfi við félagslegar aðstæður, því með þeim hætti sé barnið að sýna fram á eigin getu. Mósaíkaðferðin styður einkar vel áherslu á lýðræði og að gefa röddum barna aukið rými, rétt eins og Sara M. Ólafsdóttir og Svanborg R. Jónsdóttir (2016) hafa sýnt fram á. Í lýðræðislegu skólastarfi getur aðferðin því verið leið til að valdefla börnin en um leið styrkja umrædda menntastöð, lýðræði. Hið sama á við um námssögur; þar sem áherslan er á námsferli annars vegar og mat hins vegar fellur sú leið einkar vel að íslenskri aðalnámskrá (sbr. Kristínu Karlsdóttur og Önnu Magneu Hreinsdóttur, 2015; Kristínu Karlsdóttur og Bryndísi Garðarsdóttur, 2008).

Allar aðferðirnar þrjár; uppeldisfræðileg skráning, námssögur og mósaíkaðferðin, geta gagnast sem tæki til að vega upp á móti áherslu á staðlaðar aðferðir og í því ljósi er mikil-

vægt að finna leiðir til að efla notkun þeirra í leikskólastarfi. Slíkur hvati ætti að koma bæði innan frá, frá leikskólunum sjálfum, en ekki síður utan frá, frá yfirvöldum menntamála. Athuganir eiga að vera fastur liður í starfsemi leikskóla og starfsfólki er ætlað að sinna þeim en niðurstöður þessarar rannsóknar gefa til kynna að margt í starfsumhverfi leikskólastarfsfólks hindri gerð athugana, hvort heldur það eru aðstæður í leikskólanum, svo sem álag, mannekla eða tímaleysi, eða hvort um er að ræða ytri kröfur um stöðluð próf. Það er ljóst að aðferðirnar líða fyrir tímaskort og skiptir þá ekki máli hvaða aðferðir skólinn hefur valið að nota.

Jákvætt var að sjá að stærstur hluti þátttakenda notaði niðurstöður skráninga og athugana til þess að gera áætlanir fyrir tiltekin börn, ræða um þroska og nám barna, til að undirbúa foreldraviðtöl, til að skipuleggja starfið, gera áætlanir fyrir barnahópin og ræða þroska og nám hópsins. Samkvæmt Mennta- og menningarmálaráðuneytinu (2013) gefa upplýsingar úr skráningum kennurum vitneskju um það hvað börn geta, vita og skilja og þær styðja áframhaldandi skipulagningu á skólastarfinu og samstarf við foreldra þeirra. Þetta er í samræmi við Aðalnámskrá leikskóla (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012) þar sem kemur skýrt fram að mat og ígrundun á námi, þroska og velferð barna eigi að tilheyra daglegu starfi. Palaiologou (2016) tekur í sama streng og segir að athuganir geti gagnast kennurum við gerð einstaklingsnámskrár og við áætlanagerð fyrir barn og/eða börn.

Starfsfólk notar skráningar og athuganir til undirbúnings og skipulagningar á áframhaldandi námi barns/barna. Það er breytilegt eftir skólum og starfsháttum hvort þeir gera það einir, í samvinnu við aðra leikskólakennara, annað starfsfólk á deildinni sinni eða aðra starfsmenn innan leikskólans. Að framkvæma skráningar og athuganir er ekki nóg eitt og sér, það þarf að skoða niðurstöður þeirra. Þetta er í samræmi við hugmyndir Ingibjargar Óskar Sigurðardóttur og Jóhönnu Einarsdóttur (2012) um að skráningar og athuganir gefi kennurum betri þekkingu og upplýsingar um barn og það leiði til aukins stuðnings við hvert og eitt barn í þroska sínum. Með því að greina niðurstöðurnar geta kennarar unnið með þær til að undirbúa og skipuleggja áframhaldandi nám fyrir bæði barn og barnahópin.

Samkvæmt niðurstöðum þessarar rannsóknar eru atferlisathuganir talsvert notaðar í íslenskum leikskólum, ekki síst vegna þess að þær þykja auðveldar í framkvæmd og með þeim gefst góð yfirsýn yfir viðfangsefnið. Það tónar við það sem Neaum (2016) segir um hvernig ferlið og úrvinnslan skapar tækifæri til ígrundunar. Í annríki daglegra starfa í leikskóla má sjá kostina við að grípa til þeirra aðferða sem eru handhægastar, krefjast hugsanlega lítills undirbúnings eða taka stuttan tíma. Aðferðirnar eru mis tímafrekar þar sem þær krefjast mismikils undirbúnings, samvinnu, þolinmæði, úrvinnslu og ígrundunar, eins og kemur fram hjá Buldu (2010), Daníel Steingrímssyni og Kristínu Karlsdóttur (2020) og Fyfe (2012). Tími starfsfólks er gjarnan af skornum skammti, eins og kemur skýrt fram í niðurstöðum, og er atriði sem þarf að gefa gaum. Það er í samræmi við niðurstöður Bergþóru F. Einarsdóttur og Margrétar S. Björnsdóttur (2020) þar sem mjög var rætt um tíma-skort og lítinn tíma til ígrundunar og til að vinna út úr skráningum sem skýrðist af litlum undirbúningstíma og langri viðveru með börnunum. Gera má ráð fyrir að takmarkaður undirbúningstími geti ráðið töluverðu um það hvaða athugunaraðferðir séu valdar og í

raun mögulega hamlað því að athugunum sé sinnt meira en gert er. Ef starfsfólk hefur nægan undirbúningstíma er líklegra að það geti unnið úr athugunum, og það ætti að koma börnunum til góða þar sem starfsfólkið getur þá nýtt niðurstöður athugana með fjölbreyttum hætti til að efla nám og þroska og bæta líðan barnanna. Að sama skapi er mikilvægt að finna leiðir til að styðja betur þá starfsmenn leikskóla sem ætlað er að sinna athugunum, bæði þá sem minni menntun hafa en ekki síður þá sem hafa aðra háskóla-menntun en leikskólafræði.

Þar sem ekki liggja fyrir margar eldri rannsóknir hér á landi er ekki hægt að fullyrða að hér sé um breytingu að ræða, það er að opnari athuganir með áherslu á ferli eigi undir högg að sækja, en niðurstöður benda til að sú sé raunin. Áhrif þess á nám og líðan barna og leikskólastarf almennt eru umhugsunarefni og verð umræðu á opinberum vettvangi. Palaiologou (2016) hefur bent á mikilvægi þess að nota fjölbreyttar aðferðir til að auka líkurnar á að þroski barna sé skoðaður með meiri sanngirni og niðurstöður sýna að leikskólar hallast að þeirri aðferðafræði. Á hinn bóginn sýnir margt í niðurstöðunum hér að starfsfólk leikskóla er undir miklu álagi og þarf að uppfylla margvíslegar kröfur sem valda því að athuganir verða út undan. Það er áhyggjuefni og mikilvægt að efla opnari aðferðir við skráningar í leikskólum.

Þátttakendur gera sér grein fyrir kostum athugana og skráninga og vilja nýta þær meira en það er einnig augljóst að þrýstingur er á starfsfólk leikskóla bæði utan og ofan frá að nota staðlaðar aðferðir og próf sem er þá á kostnað opnari aðferða sem, eins og Dahlberg o.fl. (2013) hafa bent á, miða að því að skoða ferli fremur en stöðu hér og nú. Það vekur nokkrar spurningar að sjá fjölda þeirra stöðluðu prófa sem leikskólastarfsfólk segist nota í daglegu starfi, jafnvel þó að athuganir séu í síauknum mæli viðurkenndar sem aðferðir til að meta þroska og stöðu yngri barna (Puspita og Suyatno, 2020) og heildstæðu aðferðirnar uppeldisfræðileg skráning, námssögur og mósaíkaaðferðin byggist allar á formlegri gagnaöflun í takt við aðalnámskrá og menntastefnu (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012).

HEIMILDIR

- Alaşam, N. og Olgan, R. (2015). Portfolio assessment: Does it really give the benefits that it purports to offer? Views of early childhood and first-grade teachers. *Early Child Development and Care*, 186(9), 1505–1519. <https://doi.org/10.1080/03004430.2015.1108970>
- Arndís Ásta Gestsdóttir, Jónína Þórey Tryggvadóttir og Unnur Stefánsdóttir. (1998). *Heilsu-bók barnsins*. Heilsuleikskólinn Skólátröð.
- Aussie Childcare Network. (e.d.). *Jottings jungle observation*. <https://aussiechildcarenetwork.com.au/e/ylf-templates/child-observations/jottings-jungle-observation>
- Bergþóra F. Einarsdóttir og Margrét S. Björnsdóttir. (2020). Rafrænar námssöguskráningar í leikskóla. *Sérrit Netlu 2020 – Mat á námi og vellíðan barna í leikskóla*. <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2020.5>
- Brooker, L. (2008). *Supporting transitions in the early years*. McGraw-Hill.
- Buldu, M. (2010). Making learning visible in kindergarten classrooms: Pedagogical documentation as a formative assessment technique. *Teaching and Teacher Education*, 26(7), 1439–1449. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.05.003>

- Carr, M. og Lee, W. (2019a). *Learning stories in practice*. Sage.
- Carr, M. og Lee, W. (2019b). Learning stories: Pedagogic practices and provocations. Í J. Formosinho og J. Peeters (ritstjórar), *Understanding pedagogic documentation in early childhood education: Revealing and reflecting on high quality learning and teaching* (bls. 4–31). Routledge.
- Clark, A. (2020). Towards a listening ECEC system. Í C. Cameron og P. Moss (ritstjórar), *Transforming early childhood in England: Towards a democratic education* (bls. 134–150). University of London.
- Clark, A. og Moss, P. (2011). *Listening to young children: The mosaic approach* (2. útgáfa). National Children's Bureau.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4. útgáfa). Pearson.
- Dahlberg, G., Moss, P. og Pence, A. (2013). *Beyond quality in early childhood education and care: Languages of evaluation*. Routledge.
- Dániel Steingrímsson og Kristín Karlsdóttir. (2020). „Það var eitthvað meira þarna“: Mat á námi með áherslu á vellíðan barna. *Sérrit Netlu 2020 – Mat á námi og vellíðan barna í leikskóla*. <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2020.2>
- de Sousa, J. (2019). Pedagogical documentations: the search for children's voice and agency. *European Early Childhood Education Research Journal*, 27(3), 371–384. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2019.1600807>
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Forman, G. og Fyfe, B. (2012). Negotiated learning through design, documentation and discourse. Í C. Edwards, L. Gandini og G. Forman (ritstjórar), *The hundred languages of children: The Reggio Emilia experience in transformation* (bls. 247–272). Praeger.
- Fossheim, H. og Ingierd, H. (ritstjórar). (2015). *Internet research ethics*. Cappelen Damm Akademisk.
- Fyfe, B. (2012). The relationship between documentation and assessment. Í C. Edwards, L. Gandini og G. Forman (ritstjórar), *The hundred languages of children: The Reggio Emilia experience in transformation* (bls. 273–291). Praeger.
- Guðlaug Sjöfn Jónsdóttir. (2006). *Heilsustefnan – Heilsuleikskólinn Urðarhóll*. IÐNÚ.
- Guðrún Alda Harðardóttir. (2001). *Í leikskóla lífsins*. Textasmiðjan.
- Guðrún Alda Harðardóttir. (2016). Hvernig sköpum við börnum bestu tækifæri til að læra? *Skólapræðir*. <https://skolathraedir.is/2016/12/29/hvernig-skopum-vid-bornum-bestu-taekifaerin-til-ad-laera/>
- Guðrún Alda Harðardóttir og Kristján Kristjánsson. (2012). Trú leikskólabarna á eigin getu: Nokkur tilbrigði við aðferðafræðileg stef úr kenningu Bandura. *Uppeldi og menntun*, 21(2), 113–135. <https://timarit.is/page/6010106#page/n111/mode/2up>
- Heilsustefnan. (e.d.). *Heilsuleikskólar*. <http://heilsustefnan.is/heilsuleikskolar/heilsuleikskolar-a-islandi/>
- Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir og Jóhanna Einarsdóttir. (2012). „Við getum kennt þeim svo margt í gegnum leik“: Hlutverk þriggja leikskólakennara í leik barna. *Netla – Veftímarit um uppleddi og menntun*. <https://netla.hi.is/greinar/2012/ryn/007.pdf>
- Kayam, O. og Hirsch, T. (2012). Using social media networks to conduct questionnaire based research in social studies case study: Family language policy. *Journal of Sociological Research*, 3(2), 57–67. <https://doi.org/10.5296/jsr.v3i2.2176>

- Kristín Karlsdóttir og Anna Magnea Hreinsdóttir. (2015). Námssögur: Tæki til að meta áhuga, virkni og líðan barna í leikskóla. *Netla – Veftímarit um uppeldi og menntun*. <https://netla.hi.is/greinar/2015/ryn/008.pdf>
- Kristín Karlsdóttir og Bryndís Garðarsdóttir. (2008). Námssögur – Styrkleikar og færni leikskólabarna. Í Jóhanna Einarsdóttir og Bryndís Garðarsdóttir (ritstjórar), *Sjónarmið barna og lýðræði í leikskólastarfi* (bls. 133–153). Háskólaútgáfan; Rannsóknarstofa í menntunarfræðum ungra barna.
- Kristín Karlsdóttir, Margrét S. Björnsdóttir og Sara Margrét Ólafsdóttir. (2020). Mat á námi og vellíðan barna: Lærdómur af samstarfsrannsókn í fimm leikskólum. *Sérrit Netlu 2020 – Mat á námi og vellíðan barna í leikskóla*. <https://doi.org/10.24270/ser-ritnetla.2020.1>
- Kuzminove, J., Bryndís Garðarsdóttir og Margrét S. Björnsdóttir. (2020). Þróun námssögu-skráninga – þátttaka foreldra og barna. *Sérrit Netlu 2020 – Mat á námi og vellíðan barna í leikskóla*. <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2020.3>
- Lína Sigríður Hreiðarsdóttir. (2017). *Námsmat og ferilmöppur í leikskólum: Hvernig hægt er að nýta ferilmöppur sem mat á námi ungra barna* [meistararitgerð, Háskóli Íslands]. Skemman. <http://hdl.handle.net/1946/28568>
- Lög um menntun, hæfni og ráðningu kennara og skólastjórnenda við leikskóla, grunnskóla og framhaldsskóla nr. 95/2019.
- Lög um persónuvernd og vinnslu persónuupplýsinga nr. 90/2018.
- Menntamálaráðuneytið. (1985). *Uppeldisáætlun fyrir dagvistarheimili: Markmið og leiðir*. Menntamálaráðuneytið. (1999). *Aðalnámskrá leikskóla*.
- Mennta- og menningarmálaráðuneyti. (2012). *Aðalnámskrá leikskóla 2011*.
- Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2013). *Þemahefti um námsmat í leikskólum*.
- Neaum, S. (2016). *Child development for early years students and practitioners*. Sage.
- Nolte, M. T., Shauver, M. J. og Chung, K. C. (2015). Analysis of four recruitment methods for obtaining normative data through a web-based questionnaire: A pilot study. *HAND, 10*(3), 529–534. <https://doi.org/10.1007/s11552-014-9730-y>
- Palaiologou, I. (2016). *Child observation: A guide for students of early childhood*. Sage; Learning Matters.
- Percival, J. (2010). Values and principles of assessment in the early years foundation stage. Í J. Glazzard, D. Chadwick, A. Webster og J. Percival (ritstjórar), *Assessment for learning in the early years foundation stage* (bls. 21–41). Sage.
- Peterson, G. og Elam, E. (2020). *Observations and assessment in early childhood education*. College of the Canyons. <http://www.sadil.ws/bitstream/handle/123456789/499/Observation%20and%20assessment%20in%20early%20childhood.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Puspita, R. R. og Suyatno, S. (2020). Teacher observation assessment for primary education. *Eternal, 11*(2), 78–82. <https://doi.org/10.26877/eternal.v11i2.7565>
- SafetyCulture. (2024). *Child observation*. <https://safetyculture.com/topics/child-observation/>
- Samtök heilsuleikskóla. (2013). *Áhersluþættir Heilsustefnunnar*. <https://heilsustefnan.is/wp-content/uploads/2014/01/%c3%81herslu%c3%be%c3%a6ttir-Heilsustefnunnar-2014.pdf>

- Sara M. Ólafsdóttir og Svanborg R. Jónsdóttir. (2016). Nýsköpunarmennt í leikskólastarfi: Hugmyndir barna um hönnun leikskólalóðar. *Netla – Vef tímarit um uppeldi og menntun*. <http://hdl.handle.net/10802/11864>
- Sigurður Kristinsson. (2013). Siðfræði rannsókna og siðanefndir. Í Sigríður Halldórsdóttir (ritstjóri), *Handbók í aðferðafræði og rannsóknum* (bls. 71–88). Háskólinn á Akureyri.
- Staksrud, W. (2015). Counting children: On research methodology, ethics and policy development. Í H. Fosshiem og H. Ingjerd (ritstjórar), *Internet research ethics* (bls. 92–121). Cappelen Damm Akademisk.
- Unnur Stefánsdóttir. (2009). Heilsustefnan. *Skólavardan*, 9(7), 14–15. <https://timarit.is/page/6663858#page/n14/mode/2up>
- Valborg Sigurðardóttir. (1998). *Fósturskóli Íslands: Afmælisrit í tilefni af 50 ára afmæli skólans 1996*. Gott mál.
- Vísindasiðanefnd. (2014). *Vísindasiðareglur Háskóla Íslands*. https://www.hi.is/sites/default/files/oddstu/vshi_sidareglur_16_1_2014.pdf

Greinin barst tímaritinu 12. apríl 2024 og var samþykkt til birtingar 29. ágúst 2024.

UM HÖFUNDANA

Helena Sjørup Eiríksdóttir (helenaeriks@simnet.is) er leikskólakennari í Heilsuleikskólanum Krógabóli á Akureyri. Hún lauk B.Ed.-prófi í kennarafræðum árið 2018 og M.Ed.-prófi í menntunarfræðum með áherslu á leikskólastig tveimur árum síðar frá Háskólanum á Akureyri. Helena hefur starfað sem leiðbeinandi, nemi, deildarstjóri og leikskólasérkennari frá árinu 2010. Rannsóknarefni meistaraverkefnis hennar sneri að skráningum og athugunum í leikskólum. Áhugasvið hennar er að efla færni og þroska ungra barna í námi með mismunandi leiðum, sveigjanleika og hugmyndaauði í gegnum listir og sköpun.

Anna Elísa Hreiðarsdóttir (annaelisa@unak.is) er lektor við kennaradeild Háskólans á Akureyri. Rannsóknir hennar og þróunarverkefni snúa meðal annars að foreldrasamstarfi, jafnrétti, starfi með elstu börnum leikskólans og tölvum og tækni í leikskólastarfi þar sem skapandi starf og leikur er í fyrirrúmi. Anna Elísa fékk þriðju verðlaun (eLearning award) fyrir framúrskarandi upplýsinga- og samskiptaverkefni með ungum börnum árið 2003 á vegum Evrópska skólanetsins.

OBSERVATIONS AND DOCUMENTATION IN PRESCHOOLS: PRESCHOOL STAFF EXPERIENCE

ABSTRACT

Observations are an important part of preschool practice for a variety of reasons, for example to document progress, focus on children's educational environment or to gather information for parent teacher collaboration. According to the national curriculum, teachers are required to conduct regular observations, the aim being to create a nurturing learning environment and to support the school curriculum.

This article is based on a quantitative study regarding the use of observations and documentation in Icelandic preschools. The study was conducted online during late November and early December 2019. The participants were staff members in Icelandic preschools. The study aims to gain a clear view of the methods and tools preschools use for documentation and observations, the purpose behind selected methods, and who is most likely to carry them out. Not much is written about different ways of observation in Icelandic preschools. It was decided to seek answers to the following research question: Which methods do preschool staff use to document and observe their work with children? The following sub-questions were also taken into consideration: In which context are observation methods used? And how do preschool staff use the results? Who is conducting the observation within the preschool? The response rate was high; 249 preschool staff members answered the questionnaire. The participants' background varied, while most had quite a long experience working in preschool.

The results show that different methods are used for preschool observations and many schools rely on mixed methods. Child Observation and Pedagogical Documentation are the main methods, both used by 64% of the respondents, although Learning Stories are also common in a quarter of the answers. The Mosaic Approach is known and used by 5% of the preschool staff who answered the questionnaire. On the other hand, results indicate that some variant of child observation is used at the expense of other kinds of observations. Child observation is claimed to be less time-consuming and therefore more popular. It is important to consider the effect this could have on children. Another example of what can take teachers' time away from observations is the pressure to use standardized tests. Heavy workload, more tasks, too few teachers and high employee turnover are additional reasons for teachers to place observations on the back burner.

Most of the staff who answered the questionnaire had some training and education in conducting observation. They prioritize observations relating to social skills, wellbeing, a child's development and children's communication. This emphasis is explained by stating that if children's wellbeing is in focus, it becomes easier to work on other aspects such as children's development and education. Observations are used both focusing on children individually and on groups of children.

It is notable that multiple methods are utilized in some way. More than half of the participants usually or always use documentation and observations to prepare continuing education for each child or children. However, there is also a large proportion of par-

ticipants who sometimes or never use such methods. Almost everyone uses the results of documentation and observations to make plans for a child or a group of children, to discuss the learning and development of the child and the child group, to prepare parent interviews and organization of the job. According to the results of the study, it seems clear that most of the preschool staff are involved in the documentation process. Therefore, this is not solely the responsibility of the preschool teacher.

The results shed light on the organization of observations in Icelandic preschools. They also demonstrate the need for more consideration when it comes to preschool staff who need better nurture and more encouragement. As a closer look at the preschool working environment is required, it is also clear that an increased number of professionals is needed.

Keywords: preschool, observation, documentation, preschool practice, preschool staff

ABOUT THE AUTHORS

Helena Sjørup Eiríksdóttir (helenaeiriks@simnet.is) is a preschool teacher at Heilsuleikskólinn Krógaból in Akureyri. She graduated with a B.Ed. degree in Educational Studies (2018) and an M.Ed. degree in Educational Studies with a specialization in preschool (2020) from the University of Akureyri. Helena has experience as an instructor, trainee, preschool teacher and in special needs teaching since 2010. This article is based on research that was her master's thesis. Her interest area is to promote the skills and development of young children in learning in different ways, by flexibility and imagination through art and creativity.

Anna Elísa Hreiðarsdóttir (annaelisa@unak.is) is an assistant professor at the Faculty of Education, University of Akureyri, Iceland. Her research focuses on early childhood education, mainly on play as a learning method, supporting creativity with young children, computers and technology, and gender in preschool settings. Anna holds an ELearning award from eSchola for an outstanding information technology project.